

ALEIDA ASSMANN 1966–1972 m. Heidelbergo ir Tiubingeno universitetuose studijavo anglų kalbą ir egiptologiją. 1977 m. apsigynė disertaciją „Grožinės literatūros legitimacija“, 1992 m. jai suteiktas habilituotos mokslų daktarės laipsnis. 1993 m. tapo Konstancos universiteto profesore, 2001 m. vizituojančia profesore Princitono, 2000 m. Hjustono, 2002, 2003 ir 2005 Jeilio universitetuose. Ankstesnieji profesorės tyrimai buvo susiję su anglų literatūra ir literatūros komunikacijos istorija. Nuo 1990-ųjų metų ji koncentruojasi į kultūros antropologijos tyrimus, ypatingai atkreipdama dėmesį į kultūrinę ir komunikatyviąją atmintis, vokiečių atminimo istoriją po 1945-ųjų metų, kartų vaidmenį literatūroje ir visuomenėje ir atminties teoriją.

Tėvynė: apie senos sąvokos atnaujinimą ir pavertimą sava

ALEIDA ASSMANN

Tų išgyvenimų, kuriuos turi miestuose, iki galo neišpasakosi.

CZESŁAW MIŁOSZ¹

Vokiškai kalbančioje erdvėje sąvoka „tėvynė“ laikoma atgyvenusia. Toji jos reikšmė nusako beistorę idilę, kurioje tam tikra grupė susilieja su tam tikra erdve. Erdvė ir laikas nuo neatmenamų laikų padėjo vienas kitam atsirasti ir viena kitą patvirtina. Šiame glaudžiame ryšyje tėvynė yra gimtoji žemė ir tikroji savąją tapatybę apsauganti erdvė, ji savo ruožtu patiriama kaip išaugusi, įsitvirtinusi, autentiška ir nepertraukiamai tęstinė. Šis tėvynės kaip idilės įsivaizdavimas gilių modernizacijos atneštų permainų laikais jau nebeatlieka savo funkcijų; modernizacija reikalauja ne laikymosi nepaleidžiant ir emocinio prisirišimo prie kažkokios vietos, o pirmiausiai mobilumo ir gebėjimo prisitaikyti prie naujų dalykų. Modernus žmogus – šią antitezę cituoju iš vieno amerikietiško romano – turi išsivaduoti iš žemės magijos ir nutraukti trumpą giją su vieta, iš kurios jis kilęs, jei nori materializuoti jame glūdintį civilizacinį potencialą. „Žmoniškajai prigimčiai kaip ir bulvei lygiai taip pat netinka, (taip rašo XIX a. amerikiečių autorius), jei kartų kartos auginamos toje pačioje nuskurdusioje dirvoje. Mano vaikai gimė kitose vietose, ir, kiek tai bus mano valioje, savo laimės jie ieškos

¹ Czesław Miłosz, *Szukanie ojczyzny*. Kraków, 1996, p. 8.

kitur ir šaknis suleis kitoje žemėje.“¹ Modernizacija ir tėvynė yra priešingos viena kitai, tačiau jų ryšys – dialektinis, nes vis labiau netenkant šaknų ir tampant vis mobilesniais dar įtikinamesnis tampa įsivaizduojamas noras būti aiškiai priskirtam tam tikrai vietai ir tvirtai įsišaknyti.

Ne taip seniai atgyvenusia laikyta tėvynės sąvoka vėl atsirado aktyviame literatūrologijos ir kultūrologijos žodyne, tapdama atspirties tašku įvairialypiams diskursams, refleksijoms ir kontroversijoms. Tačiau aišku viena: toji sąvoka jau nėra tas pats, kas buvo. Tėvynė nebėra amžinos vakardienos reakciją sukeliantis žodis, nenorinti suprasti mūsų pasaulio permainų. Nuo šios sąvokos jau pašalinta labai daug senųjų asociacijų ir vertybių, ji papildoma visiškai naujomis. Toliau norėčiau parodyti, kokios naujos reikšmės „priaugo“ šiai senai sąvokai ir toliau išbandomos tame dar tebevykstančiame procese. Bet iš pradžių norėčiau iš vokiškosios perspektyvos keliais štrichais apibūdinti situacijos kontekstą, kuriame šiandien tėvynės sąvoka traktuojama naujai.

Tėvynė naujame kontekste

Po 1945 m. Vakarų Vokietijoje buvo numatyta „Naujosios tėvynės“ programa. Taip buvo pavadintas politinis ir ekonominis statybos projektas, leidęs gyventojams po griuvusių dykvietės, likusios Vokietijos miestuose po bombardavimų, tikėtis, kad sulauks savų namų. Su ekonominiu pakilimu ir savais namais buvo susijusios tokios vertybės kaip modernizavimas ir ateitis, o sykiu ir išsivadavimas nuo katastrofiškos ir traumuojančios praeities. Tad tėvynės sąvoka buvo atskirta nuo praeities, įsitvirtinimo ir tęstinumo konotacijų ir, jau kaip „nauja tėvynė“, tapo modernizavimo lūžio ir žadamos ateities simboliu.

„Nauja tėvynė“ buvo ne tik ryški pokario laikmečio sąvoką, taip vadinosi ir pirmaujanti statybų bendrovė. Naujoji tėvynė ne tik siūlė subombarduotai Vokietijai naują ateitį, bet ir prieglobstį milijonams pabėgėlių ir iš gimtųjų vietų išvarytų žmonių, pasibaigus karui plūdusių atgal iš užimtų teritorijų. Šeštajame dešimtmetyje atsirado vis daugiau tokių, kuriems savi namai tapo pasiekiamą utopija. 1953 metų vyriausybės pareiškime Adenaueris išdidžiai paskelbė sėkmingos savo integravimo programos rezultatus:

1 Nathaniel Hawthorne, *The Scarlet Letter*, New York 1962, p. 23.

„per pirmuosius ketverius (VFR) metus apie septyni milijonai vokiečių vėl gavo nuosavą butą ir savus namus, didžiąja dalimi tai išvartieji iš savo gyvenamųjų vietų, subombarduotieji ir evakuotieji.“

Po 1989 m., griuvus sienai ir susijungus Vokietijoms, vėl sustiprėjo atnaujinimas ir integracija. VDR teritorija buvo įjungta ir ta dingstimi plačiai performuojama griaunant, atnaujinant ir rekonstruojant. Ir vėl naująjį šalies veidą lėmė statybų firmos, jos daug negalvodamos šalino istorinius sluoksnius, šitaip vėl iškeldamos kitus, senesnius. Šioje situacijoje atsirado giluminio netikrumo, sugražinusio sąvoką „tėvynė“ ir nuspalvinusio ją nostalgiskai, melancholiškai. Sykiu šią sąvoką iš naujo atrado ir teoretikai, jie ją vėl pasisavino paverdami kritiška.¹ Naująjį kontekstą atnaujintai tėvynės sąvokai lėmė dvi sąlygos: pirma – perkėlus politines sienas ir sykiu radikaliai transformuojantis politiniam kraštovaizdžiui atsirado giluminių tapatybės problemų ir antra – su tuo glaudžiai susijęs savo vietos sudėtingame ir nesaugiame pasaulyje ieškojimas pasitraukiant į mažesnę šeimos ir konkrečios vietovės patirties pasaulį.

Naujasis kritiškas tėvynės diskursas dabartinėje istorinėje situacijoje prasideda nuo naujos refleksijos pozicijos, primygtinai susitelkdamas į kaip ir anksčiau literatūriškai ir kultūriškai itin kūrybingą potencialą. Pirmoji premisa atsisako nuolatinio keitimosi, judėjimo ir greitėjimo, kurių reikalauja modernizavimas, ir kuriuose laiko tyrėjai jau vis aiškiau atpažįsta antropologiškai per didelius reikalavimus. Neperimdama tradicionalistinių, konservatyvių, ar netgi šovinistiškai reakcingų senosios tėvynės sąvokos implikacijų naujoji tėvynės sąvoka remiasi pamatiniu žmogaus poreikiu užmegzti prasmingą santykį su vieta, kurioje jis yra. Tiek pat svarbi, kaip sutarimas tarp savasties ir kūno, laikoma pozityvi socialinė situacija ir žmogaus įsikomponavimas į palankią erdvinę aplinką.

Miestas kaip palimpsestas – smurto ir traumos pėdsakai

Miesto architektūrą galima vadinti trimačiu susluoksniuotos sukrešėjusios istorijos – vis vykusių performavimų, rašymo ant viršaus, susidariusių nuosėdų – palimpsestu. Tai, kas iš eilės įvyko, buvo išstumta, uždengta,

¹ Vgl. zum Beispiel Anne Fuchs et. al., *Debating German Cultural Identity since 1989*, Rochester, New York: Camden House 2011.

ir ko atsisakyta, tampa matoma erdvėje kaip susisluoksniavęs bendrabūvis. Šiame vienas ant kito atsiradusių „laiko sluoksnių“ (Reinhard Koselleck) matavime veikia „nevienalaikių dalykų vienalaikiškumas“ (Wilhelm Pindar).

Istorija kaip naratyvas būtinai yra linijinės struktūros, o miesto erdvėje ji būna susisluoksniavusi ir heterogeniška, su susikryžiuavimais ir sutankėjimais skirtingų gyventojų grupių gyvenimo laikotarpiais. Tai ypač pasakytina apie Vidurio ir Rytų Europos miestus, kuriuos formavo migracijos, imperinė ekspansijos politika, priverstiniai perkėlimai bei deportacijos; čia vietinė istorija yra įvairovė ir kitumas labai mažoje erdvėje. Nors miesto erdvėje visad daug kas yra vienu metu, tai dar jokia būdu nereiškia, kad tie heterogeniški sluoksniai yra ir suvokiami, kad jie atsiranda sąmonėje. Miesto ir jo įvairių laiko sluoksnių materialių relikvų atmintis žymiai ilgesnė nei politinio režimo, tarp kurio sienų tas miestas yra. Per viešą diskusiją tema „Kultūrinis palikimas“ lenkų istorikas Robertas Traba kalbėjo, kad pokario laikų miestuose, kuriuose jis užaugo, toji palikimo sąvoka skambėjo labai jau ne kaip. Su svetimais savojo miesto sluoksniais žmogus negalėjo ir nenorėjo susitapatinti; tie sluoksniai buvo laikomi trukdžiu nacionalinėje savimonėje ir dėl to slepiami. Užtat lenkų, lietuvių ir amerikiečių autorius Czesławas Miłoszas, pasitelkęs tokių miestų kaip Gdanskas, Karaliaučius, Vroclavas ir jo gimtasis Vilnius pavyzdį, išklėle heterogeniškus laiko sluoksnius rašydamas: „Lenkas Gdanske, pavyzdžiui, priverstas susidurti su vokiškąja kultūra, kurios sluoksniai kaupėsi šimtmečiais ir kuriuos rasi kiekvienoje architektūros detalėje.“ Žlugus komunizmui jis užfiksavo didėjančią nusiteikimą suvokti šio miesto *longue durée* (ilgalaikiškumą), taigi ir susisluoksniavusios jos istorijos pripažinimą. „Atrodo, kad lenkai, kurie jaučiasi gdanskiečiais ar vroclaviečiais, nes tuose miestuose gyveno vaikystėje ir jaunystėje, išmoksta gerbti palikimą. O tas palikimas atsirado daugelio vokiečių kartų dėka.“¹

Dėl liberalių buržuazinių sluoksnių įtakos, kaip rašo meno istorikė Malgorzata Omilanowska, šiuo metu „miesto praeitis bent jau XIX amžiaus vokiškoji, sykiu su tuometinių gyventojų pėdsaku – taigi, ir istorizmo

1 Czesław Miłosz, „Magisch ist die Schönheit dieser Stadt.“ Juden, Polen, Litauer, Weißrussen, Dichter und Historiker: Wilna im Fadenkreuz der Nationalismen, in: FAZ vom 21. 10. 2000, Nr. 245, 1.

architektūra“ sulaukia vis daugiau dėmesio.¹ Tokiuose miestuose-palimpsestuose kaip Gdanskas, Vroclavas, Ryga ar Vilnius, kur susiduria ir viena kitą užkloja įvairios etninės kultūros, miestuose, kurie patyrė greitą politinių sistemų ir tautų kaitą, pasak Miłoszo, vėlesnėms kartoms iškyla šiandien svarus klausimas: „kaip galima pripažinti šį palikimą savu, kaip įsijungti į šio miesto kartų grandinę?“²

Panašiai kaip Miłoszas, iškėlęs lenkiškų ir lietuviškų miestų susisluokniavimą, serbų architektas ir menininkas Bogdanas Bogdanovicus anuometinės Jugoslavijos miestus pavadino „surinktos atminties saugykla“. Jį irgi traukė šių miestų *longue durée*, smarkiai pranokstantis trumpus jų gyventojų ir politinių sistemų gyvenimo ciklus: „Kokie trumpalaikiai yra visi tie etniniai periodai, kai palyginam juos su atskirų miestų ilgaamžiškumu – jau nekalbant apie politinius padalijimus. Kalbos ir tautybės neretai gyvuoja trumpiau, nei daugelis senų miestų gyvenviečių, per kurias ėjo daug tautų ir kuriose buvo kalbama įvairiomis kalbomis.“³

Tuo skaudžiau jį palietė ištisa eilė sugriautų miestų – Vukovaras, Mostaras, Sarajevas, Dubrovnika, prasidėjusi nuo Belgrado – šio Jugoslavijos miesto meras jis buvo prieš dešimtmetį. Knygoje *Miestas ir mirtis* jis analizavo, kokie motyvai glūdi už radikalaus „modernių barbarų“ griovimo įniršio. „Urbicidą“ (miestų žudymą) jis laikė baimės, kurią kelia kompleksiška ir neišsemiamą praėjusių epochų ir kultūrinių persidengimų formų kalba, išraiška; tos kalbos miestų griovėjai negali nei suprasti, nei įvaldyti, nei kontroliuoti.⁴ Įerdvintos istorijos struktūra statant ant viršaus ir kaupiantis kultūriniais likučiams „užauga“ – bent jau Balkanuose, kur kultūros ir grupės egzistuoja „tūkstantmečiais persmelkdamos viena kitą“.⁵ Sugriauti ši istorinį kompleksškumą ir suabsoliutinti savo pačių istoriją

1 Malgorzata Omilanowska „Rekonstruktion statt Original – das historische Zentrum von Warschau“, Informationen zur Raumentwicklung Heft 3/4.2011, p. 227–236, 234.

2 Czesław Miłosz in Martin Wäde, Hg., Die Zukunft der Erinnerung, Göttingen 2001, p. 53–55.

3 Bogdan Bogdanovic, Architektur der Erinnerung, Klagenfurt 1994, p. 20.

4 Archäologie der Gewalt. Aus dem Französischen von Marc Blankenburg, Diaphanes Verlag, Zürich 2008.

5 Bogdanovic, Stadt, 1993, p. 42–44.

buvo nacionalistinių (čia turėtume pridurti: ir socialistinių bei modernistinių) miesto griovėjų tikslas. Dar iki nacionalistinio griovimo įkarščio per Balkanų karą buvo daug reikšmingų atskyrimo veikslių: atsiribojimas erdvėje, kalbų atskyrimas ir nacionalinių simbolių, virtusių raginimu stoti į kovą, konkurencija. Juk miestų griovėjai nusitaikė į simbolius: į tiltus, bažnyčių bokštus, kupolus ir minaretus. Renate Lachmann, tyrinėjusi Bogdanoviciaus meno teoriją, jo tezę apibendrina taip: „Taigi, svarbu buvo būtent griauti istoriją, kuria niekaip nebuvo norima dalytis ir kuri nebuvo suvokiama kaip bendra, žodžiu, svetimą istoriją, bylojusią apie save matomais ženklais, architektūrinėmis žymėmis.“¹

Pasak Bogdanoviciaus, urbiditas – miesto griovimas – skirtas atminties saugyklai, kuri jame yra, taigi, tai sykiu ir mnemocidas. Norint turėti naują nacionalistinę, reikia ištrinti tai, kas buvo anksčiau ir sukurti *tabula rasa* situaciją. Čia pranašumą prieš pagarbą „vietoms“ įgijo „erdvės mąstymas“.

Rašinyje apie istorijos susigrąžinimą posovietiniuose miestuose Johnas Czaplicka parodė, kad visuotinis augančių kartų sąmoningumas Rytų Europoje, griuvus Sovietų Sąjungai ženkliai pasikeitė. Jis vaizdžiai aprašo, kaip po 1990-ųjų radikali politinės ideologijos ir politinio pasaulėvaizdžio permaina paskatino ginti modernų erdvės mąstymą ir naujai gerbti istorines vietas. Politinės permainos, padariusios galą ir neprašytoms modernistinėms laiko režimo normoms, vedė prie praeities tobulinimo, sugrįžimo ir – kaip dar pamatysime – susigrąžinimo. Czaplicka rėmėsi interviu, kuriuos atliko keturiuose pokomunistiniuose miestuose (Gdanske, Lvove, Rygoje ir Vilniuje). Jis klausinėjo miestiečių apie santykį su savo miestu. Rezultatas buvo stebėtinai vieningas: emociškai buvo identifikuojamasi su susiformavusiomis miesto dalimis ir istoriniais pastatais, o „uniformuotus“ stambiaplakščių statinių ir monumentaliosios socializmo pažangos modernųjų statybų simbolių architektūros arba visai nematė, laikė svetimais, arba labai aiškiai nuo jos atsiribojo. Atgijus vietiniam išdidumui, naujai tapatinantis su savo vieta ir jos istorija, nuo dešimtojo dešimtmečio šiuose miestuose prasidėjo plati veikla restauruojant ir rekonstruojant senuosius pastatus, pagerinusius istorinį miesto vaizdą ir leidusių jį vėl įprasminti. Sovietiniai modernizavimo projektai šalindavo skirtynes ir skatino miesto formos suvienodėjimą, dabar – priešingai – svarbu buvo

1 Renate Lachmann, „Bogdan Bogdanovic und seine Zerstörungsphilosophie“, p. 118.

vėl padaryti matomą savitą vietinį išpaudą, o sykiu buvo iš naujo atrandama praeitis, statiniuose esanti istorija vėl paverčiama sava. Gyventojai imdavosi vis daugiau atsakomybės už savo *built environment* – „užstatytąją aplinką“ ir investavo į savo miestą emocinį nusiteikimą, darbą ir pinigus. Taip aktyviai įsitraukdami jie prisidėjo konstruojant tai, kas buvo pavadinta *habitus* (Rolf Lindner), „sava logika“ (Martina Löw), „charakteriu“ (John Czaplicka), „asmenybe“ (Carl Sauer) arba su savita miesto tapatybe. Visa tai apėmė naujoji tėvynės sąvoka; ji susijusi su tuo ypatingu vietiniu žavesiu ir „gyvuoja taip, kaip architektūra paiso miesto ar regiono klimato ir erdvių, kaip gilinasi į visą gyventojų patirtį ir istoriją, kaip pasireiškia materialioje kultūroje.“

Nuo devintojo xx a. dešimtmečio Vakarų Vokietijos miestuose ėmė rasti „savito miesto individualumo leitmotyvas“.¹ Šios investicijos į bendro „miesto vaizdo“ su savitu ir atpažįstamu profiliu atgavimą dažniausiai siejamos su augančiu gyventojų poreikiu įsitvirtinti erdvėje ir laike. Tačiau modernizuotojams ir architektams toks procesas yra įtartinas. Jie čia išvėlgia autorinkodaros strategiją, kuriai klįjuoja „palikimo industrijos“ etiketę. Šiame kontekste mėgstama kalbėti ir apie nostalgiją ir „tėvynės kultą“. Sykiu besikeičiančias nuotaikas galima suprasti ir kaip reagavimą ne tik į karų traumas, bet ir į utopijas bei „kūrybinį griovimą“ stambaus masto modernizavimo projektais. Istorijai, kuri anksčiau buvo negerbiama ir griauinama, šiandien žmonių sąmonėje akivaizdžiai atsiranda naujas vaidmuo. Kaip rašo Czaplicka, tokiose miestuose kaip Ryga ir Vilnius, „architektūros tipų ir stilių derinys sukūrė būdingą miesto vaizdą, į kurį pateko įvairūs laiko sluoksniai.“ Emocinės ir materialios miestiečių investicijos į šiuos miestus su istoriniais sluoksniais ir europietiškais persipynimais per religijas, prekybą, kultūrą, tačiau ir per kolonijinę ekspansiją, imperinę prievartą ir priverstinę migraciją, byloja, kad šie miestai vis labiau suvokiami kaip, anot Bogdano Bogdanoviciaus surinktos atminties saugyklos“, ir kad „šis palikimas pripažįstamas savu“ ir – Czesławo Miłoszo žodžiais tariant – įsilieja „į kartų grandinę“.

Miesto palimpsesto architektūrai, suprantama, svarbūs ir modernūs sluoksniai, juos būtina išsaugoti ateities kartoms. Kita vertus, gyventojų domėjimasis istoriniais statiniais neturėtų būti apibendrintai smerkiamas

¹ Ingrid Krau, *Städtebau als Prozess*, p. 96.

kaip „grėžiojimais į praeitį“ ar „nostalgija“.¹ Ekspertų diskurse vis tenka skaityti, kad šiuolaikiniai žmonės vis mažiau supranta švietimą ir moderną, kad tapatybės, ryšio su konkrečia vieta ir sąsajos su praeitimi ieškojimas jiems padeda pažaboti globalizavimo baimę. Apie tai kalbėdamas Hermannas Lübbe devintojo dešimtmečio pradžioje pabrėžė: „Traukiantis miestų paveikslui akivaizdi funkcija išsaugoti atpažinimo, tapatumo elementas tenka sumuziejiniui.“² Emocingas atsigręžimas į praeitį laikytas „kompensacija“ už viską, ko pareikalavo greitėjanti pažanga, kai sykiu su ja nebelieka pasaulio, kuriame gyvename, artumo.

Panašiai pozicijai atstovauja meno istorikas ir miestų tyrinėtojas Gerhardas Vinkeną knygoje „Tėvynės zona. Apie senamiesčius kaip modernizavimo produktus“ (*Zone Heimat. Über Altstädte als Produkte der Modernisierung*). Tačiau Vinkeną žengia dar toliau nei kompensacijos teoretikai. Jis miestą apibrėžia ne kaip ramstį ar modernizavimo kompensavimo apraišką, o kaip iš jo sekantį produktą. Pagrindinė jo tezė ta, kad (Vakarų Europos) senamiesčius reikia vertinti ne kaip autentiškus praėjusių epochų ir gyvensenų liudininkus, o kaip modernios miestų statybos produktus. Todėl tame, ką vadina „senamiesčių generavimu“ jis mato „neatskiriamą modernizavimo proceso dalį“.³

Ir taip mano ne jis vienas. Kiti, pavyzdžiui, kalbėjo apie „senamiesčių fabrikus“.⁴ Tai, kas tarimai autentiška ir sena, pasirodo besą nauji dalykai, tik pateikiami kaip seni: viena vertus, laikantis naujų sanitarinių, socialinių ir statybų priežiūros standartų, antra vertus, per unifikuoją istorizuojantį formavimą. Šiame kontekste Vinkeną kalba ir apie „tradicijų salas“, kurios – visai kaip teigė kompensacijos teoretikai – turi patvirtinti miesto tapatybę ir tęstinumą, taigi, tas savybes, kurios išstumtos iš moderniosios funkcinės erdvės. Kaip visi modernizavimo teoretikai, Vinkeną to proceso nesupranta: „Rekonstruojant sugriautus statinius ar istorinius ansamblius „žaiždos“, padarytos miestams per karą ir pokariu, pagaliau turi

1 Ingrid Krau, *Städtebau als Prozess*, p. 97

2 Hermann Lübbe, *Fortschritt als Orientierungsproblem – Aufklärung in der Gegenwart*. Freiburg: Rombach, p. 18.

3 Gerhard Vinken, *Zone Heimat. Altstadt im modernen Städtebau*, Berlin, München: Deutscher Kunstverlag 2008, p. 13.

4 Brinkmann 2007, zit. nach Ingrid Krau, *Städtebau als Prozess*, p. 99–100.

„užgyti“.¹ Vis dėlto kyła abejonių, ar tas žaizdas išties galima išgydyti taip pamirštant ir ištrinant karo ir pokario modernizmo sugriovimus. Tačiau, matyt, vargu ar galima ginčytis, kad jų dėka susiformavo naujas jautrumas vietoms ir jų istorijos tvarumui.

Dabar, slegiant aplinkos pokyčių, apėmusių visą Žemės planetą, grėsmei, ateitis jau nebėra tokia atvira, nebelieka tiek galimybių keisti. Užtat per pastaruosius dešimtmečius stebėtina išsiplėtė mūsų turimas praeities vaizdas. Ištisi istorijos domenai, ilgą laiką buvę išnykę iš dabarties sąmonės horizonto, vėl iškilo pasikeitus politinėms sistemoms, o sykiu su jais ir kai kurie išnykę pastatai.

Pabaiga: nauji iššūkiai naujoje tėvynėje

Senoji tėvynės buvo „įsivaizduojamoji tėvynė“ – *imaginary homeland* (Salman Rushdie), idilė praeityje, kurią nostalgiskai nuskaidrino ir apsaugojo atmintis. Svarbus šios senosios tėvynės sąvokos bruožas buvo tas, kad čia uždara grupė buvo pati viena ir gryna. Šioje vietoje nebuvo iš kitur atvykusiųjų keliamų iššūkių, reikalavimų, grėsmių. Čia buvo nekvestionuojama tapatybė to, kas sava, kokią galima patirti tik tėvynės fikcijoje. Jei toji tėvynė ir nebuvo nostalgiska arba mitinė projekcija, tai šiandien ji galutinai tapo nerealistiška. Tautos fikcija stengėsi kuo labiau priartėti prie to idealo – kaip žinome, su baisiomis pasekmėmis atvykusiems iš kitur: ji sukūrė homogenišką erdvę, kurioje gyventojai vienoje teritorijoje kalbėjo viena kalba, buvo vienos religijos ar kultūros, ir galėjo įsivaizduoti esantys vienos bendros istorijos palikuonys. Nuo tokios vienybės šiandien esame labai toli. Ypač aiškiai tai pademonstravo menininko Hanso Haackes 2000 m. instaliacija, eksponuota buvusiam reichstage. Kaip atsaką į monumentalų, akmenyje virš įėjimo iškaltą įrašą „Vokiečių tautai“ (1916) jis uždarame reichstago kieme akmeninį lovį pripylė skirtingų žemių, kuriose neonu šviečia užrašas: „Vokietijos gyventojams“. Akivaizdu, kad Vokietijos gyventojams būdingas nebe panašumas, o ką jau kalbėti apie vienodumą, bet skirtybės. Tos skirtybės, atsispiriančios dar į politinį 1945 metų pasikeitimą, atsiradus imigracijos visuomenei, tapo matomos ir juntamos visiems. „Dabar į viena suauga tai, kas vienas kitam netinka“ – taip

¹ Gerhard Vinken, *Zone Heimat*, p. 9.

šį procesą pakomentavo sociologas Ulrichas Beckas. Iš tiesų, pasauly, kuriame etniniai vokiečiai jau gyvena su 16 milijonų žmonių iš atvykėlių šeimų, įtakoja ne vien tik socialiniai, bet vis stipriau ir etniniai, religiniai, bei kultūriniai skirtumai. Tos atvykėlių šeimos sudaro beveik 20 procentų šalies gyventojų. Dėl to neabejotinai kyla nauji klausimai ir iššūkiai tėvynės sąvokai. Nors daugeliui jie vis dar nėra savaime suprantami, nors apie juos ir daug diskutuojama, tie kadais buvę atvykėliai jau seniausiai susigyveno su dabartinėmis vietomis ir netgi su jomis suaugo. Dviejų turkų imigrantų kartų atstovai jau seniai gali reikalauti būti priimti į tėvynės bendriją – dėl savo nepriekaištingo vietinio dialekto. Pavyzdžiui, Bülenas Ceylanas yra vienas sėkmingiausių turkų kilmės *stand up* komikų, tų, kurie garbinami kaip roko žvaigždės ir surenka pilnus stadionus. Tuose pasirodymuose jis labai mėgsta savąjį Manhaimo dialektą, dėl ko kai kurie, negalintys jam čia prilygti, šalia to manhaimiečio patys pasijunta esantys nečionykščiai. Turint tokių įžeidžiamai kūrybingų įsiliejimo į daugumos visuomenę pavyzdžių reikia tikėtis, kad tąją visuomenę pamažu pasieks ne tik juokinimas, bet ir tų migrantų istorijos. Tokiu būdu vietos atmintis praturtinama į šalį atsineštomis istorijomis bei tuo, kas patirta toje šalyje. Tėvynės sąvoka, o tai rodo ir vis didesnė migrantų dalis dabartinėje vokiečių literatūroje, tapo labiau heterogeniša, įvairialypiškesnė, o pirmiausia – daugiabalsiškesnė.

Pranešimas skaitytas 2013 m. liepos 18 d.

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė